

Ասկէ կը փորձուի Ն. Ադոնց⁸ ասորերէն՝ ինձ անձանօթ՝ malxazu բառին հետ համեմատել, որուն արմատը արարական melike կը համարուի. եւ որովհետեւ մաղխազութիւնը թոր-խոռունեաց տոհմին սեպհական տիրոջ մըն է, իմաստ կ'առնէ «տեսուչ, իշխան, թագաւոր»: Արմատը կը տեսնէ Ադոնց հայերէն աղխ եւ վրացերէն ախլի «տուն» բառերուն մէջ, որոնցմէ ծագած կը համարի նաեւ աղախին:

Եթէ գոյութիւն ունի ասորերէնի մէջ մաղխազու բառը՝ անհնչուած արարերէն մեղիք բառէն, դժուարաւ կրնայ համեմատութեան առնուիլ հայերէն մաղխազի հետ, որ շատ հին բառ կ'երեւայ: Ինձ կը թուի մաղխազ, մաղխազութիւն պետական աւագ դորձակալութեան մը յորջորջանքն է, որ հազարապետութենէն ետքը երկրորդ պատուաւոր բարձն եղած կ'երեւայ, եւ տոհմային ժառանգութիւնն է թորխոռունեաց իշխաններու կամ տանուտէրերուն: Թերեւս եղած ըլլայ տիրոջը Հայաստանի երեւմտից պաշտօնէին եւ կամ գլխաւոր մաքսապետին. այս իմաստը կը թերադրեն հետեւեալ տեղիքները, զորոնք յիշեցի արդէն անգամ մը վերը. Գարջոյլ մաղխազ կ'ուղարկուի Վաղէս կայսեր, ապա Շապուհ թագաւորին բանակցելու պետական կարեւոր հարցերու մասին, երկրորդ դէպքին մէջ յատկապէս Հայաստանը ենթարկելու Շապուհի գերիշխանութեան՝ հարկատուութեամբ: Գաղիչոյ մաղխազ կ'ամբաստանէր Պերոզի առաջ Գիւտ կաթողիկոսը թէ առեւտրական յարաբերութիւններ կը մշակէ Յունաց հետ: Եթէ ուղիղ է թէ մաղխազները երեւմտից կամ մաքսի վրայ հսկող գործակալներ են, կարելի է կաղմութիւնը ենթադրել մաղ եւ խազ բառերէն, այս ինքն մաղ = մախ եւ խազ «պահանջող» (հմմտ. դատ-սախազ), ուստի մաքսապահանջ. կամ մաղ = աւետ. malxšti «ինչք, մեծութիւն» եւ խազ «գիր» (խազ-եմ, գրեմ, խազտետ), ուստի «գրող ստացուածոց», դպրապետ:

Հաւանորէն իբր 546—556ին, երբ հազարապետութիւնը, դատաւորութիւնը եւ հարկահաւաքութիւնը առնուեցան հայերէն եւ յանձնուեցան պարսիկ գործակալներու, դադրեցաւ նաեւ մաղխազութիւնը:

Ուշագրութեան արժանի է, որ մաղխա-

⁸ Н. Адонцъ, Армения въ эпоху Юстиниана. С. Петербургъ, 1908, էջ 400:

գութեան դադրելէն ետքը հրապարակ կու գան հելլենարան դպրոցի հրատարակութիւններու մէջ մաղխազ, մաղխազութիւն բառերը (Փիլոն) ցոփ, ցոփութիւն (յն. μάχλος, μαχλοσύνη) իմաստով, որոնք դասական շրջանին, երբ գոյութիւն ունէր մաղխազութիւնը իբրեւ պետական գործակալութիւն մը, անձանօթ էին:

(Շարունակելի:)

ՎՐԱՍՏԱՆ ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

«Զի թէպէտ եւ եմք ամու փոքր, եւ թուով յոյժ ընդ փոքու սահմանեալ եւ զօրութեամբ տկար եւ ընդ այլով յոյժ անգամ նուաճեալ թագաւորութեամբ, սակայն բազում գործք արութեան գտանին գործեալ եւ ի մերում աշխարհիս եւ արժանի գրոց յիշատակի...»:

Մեր պատմաճօր, Մովսէս Սորենացու այս գողտրիկ եւ անկեղծ խօսքերը, հաւասար իրաւունքով, իրենց պատմութեան սկիզբը կարող են դնել մեր բազմադարեան հարեւանները, Վրացիք եւս:

Պատմութիւնն ինչպէս եւ ամէնօրեայ իրական կեանքը ցոյց է տալիս, որ որքան աւելի՝ ազգերը եւ մանաւանդ հարեւան ցեղերը միմիանց ուսումնասիրում են եւ լաւ ճանաչում, այնքան աւելի կէտեր են գտնում վիճակակցութեան, այնքան աւելի զարգանում է նրանց մէջ համերաշխութեան զգացմունքն եւ միաբան գործակցութեան պէտքը: Այսպէս է մանաւանդ հայերի եւ վրացիների համար որոնք 25 դարից ի վեր զրացիներ են եղած եւ սերտ յարաբերութիւններ են ունեցած: Երկու երկիրների մէջ էլ քաղաքական անցեալ կացութիւնը միեւնոյն պարագաներում է ընթացել: Մինչեւ քրիստոնէութեան մուտքը թէ Վրաստան եւ թէ Հայաստան իրենց սեպհական թագաւորներով են կառավարուել: Այնուհետեւ երկու երկիրներն էլ միեւնոյն ժամանակ օտարների համար կուրի

դաշտ են դարձել, միեւնոյն թշնամիների լուծն են կրել, նոյնպէս աւերի են ենթարկուել եւ նոյնպիսի անիշխանական շրջաններ են ունեցել: Սակայն երկու երկիրներն էլ միշտ յամառօրէն մաքառել են իրենց ազատութեան եւ նոյն իսկ գոյութեանը համար: Մի ուս պատմագիր հիացմամբ է խօսում վրացի եւ Հայ ժողովուրդների այս առկուճութեան եւ հոգեկան ոյժի մասին, որի շնորհիւ նրանք դիմացել են այդ մըրրիկներին եւ միմեանց յաջողող օտար արշաւանքներից եւ աւերումներից յետոյ, նորից ոտքի են կանգնել, նորից աշխատել եւ այս կերպով մինչեւ այսօր կարողացել են պահպանել իրենց ազգութիւնն եւ ինքնուրոյնութիւնը, իւրաքանչիւրն իր պատմական հայրենիքում¹:

Հայոց պատմութեան մէջ շատ բան կայ գրուած Վրաստանի եւ վրացիների վրայ, եւ «թէեւ ոչ մի հայ պատմագիր վրաց պատմութեամբ ex professo չէ զբաղուել», ասում է ակադէմիկոս հայագէտ Բրուսէ, Վրաստանի պատմութեան այս առաջին եւ մեծագոյն հետազոտողը, «բայց հայ պատմագիրներն այս նիւթի վրայ գրածները շատ դրական են եւ իրականութեան անհերքելի դրոշմն են կրում»:

Վերջին տարիները եւրոպացի հեղինակներ մեծ ուշադրութիւն են դարձրած Վրաստանի եւ առ հասարակ վրացի ժողովրդի տանի եւ առ հասարակ վրացի ժողովրդի անցեալի եւ ներկայի վրայ: Նանսէն, սկանսնցեալի եւ ներկայի վրայ: Նանսէն, սկանսնցեալի այս մարդասէր գիտնականն, որ Հայաստան էր գնացել Ազգերի Միութեան յանձնարարութեամբ եւ ամբողջովին նուիրուած էր հայանպաստ գործի, անցել ու տեսնում արեւելեան ասպետութեան երկիր է: Նա հռչակուած է իր բարեկրթութեամբը, յաղմիկների քաջութեամբն եւ կանանց գեղեցկութեամբը: Վրացի ժողովուրդի պատմութիւնն էլ այնքան նշանաւոր է որքան իր երկիրը: Նա ստիպուած է եղել գրել իր անընդհատ պայքար մղել իր ազատութեան համար: Վրացիք մօտ երկու հազար տարի շարունակ սեպհական արքաների երկար շարք են ունեցած...»²: Նոյն վկայութիւնն է տալիս նաեւ մի մեծ արեւելագէտ, որ ընդարձակ

հետազոտութիւններ ունի կատարած Կովկասի ժողովուրդների ծագման վրայ. «Վրաստանի թագաւորութիւնը իր պատմութեան շրջանում գեղեցիկ էջեր ունի, էջեր, որոնք ապացուցանում են թէ Գարթվէլները (Վրացիք) մեծ ջանքեր են գործ դրած իրենց անկախութիւնը պահելու համար»³:

Հայ հասարակութիւնը, մանաւանդ Կովկասի սահմաններից դուրս ապրող հայութիւնը, աննշան բացառութեամբ, շատ քիչ եւ շատ թերի ծանօթութիւն ունի Վրաստանի եւ վրացիների, մեր այս բազմադարեան հարեւանների վրայ: Ուստի այս պակասը լրացնելու նպատակով է, որ ես յանձն եմ առած գրել այս պատմութիւնը. «Վրաստան եւ Հայերը» խորագրով, որ տեղ պիտի պարզեմ այն յարաբերութիւններն, որ գոյութիւն են ունեցել երկու դրացի ժողովուրդների մէջ 25 դարերի ընթացքում:

Ցոյց տալու համար թէ որքան կարեւոր, շահեկան եւ սերտ են եղած այս յարաբերութիւնները, ես հարկ եմ համարում կանխօրէն յառաջ բերել ստորեւ նրանց գլխաւոր ցայտուն դիժերը:

Ա. Այն բոլոր մանր ցեղերի մէջ, որոնք յաջողել են մինչեւ այսօր պահպանել իրենց ինքնուրոյն գոյութիւնը, եւ չեն ձուլուել զրացի աւելի ուժեղ տարրի մէջ, Վրաստանը այն միակ երկիրն է, որ կրել է Հայաստանի քաղաքական եւ բարոյական ազդեցութիւնը, անցեալում⁴:

Բ. Նախաքրիստոնէական վերջին դարում, երբ Վրաստան ու Հայաստան անընդհատ զրացիական յարաբերութիւնների մէջ էին, վրացիների հրաւերով, Հայոց թագաւորի որդին, Արշակը, թագաւոր է նստում Վրաստանի վրայ, եւ նրանով սկսում է Վրաց Արշակեան արքայական հարստութիւնը, որ 8—9 արքայ է տալիս Վրաստանին: Կարծես թէ սրա փոխարէն, 2 վրացի իշխան էլ տիրում են Հայաստանի դահին:

Գ. Հայաստան իր հարաւային դիրքի պատճառով յաճախ Վրաստանի համար պատուար է հանդիսացել օտար արշաւանքների

¹ Романовский, Очерки изъ Исторіи Грузіи. Тифлисъ 1902, էջ 47—48:
² F. Nansen, L'Arménie et le Proche Orient. Paris 1928, էջ 90:

³ J. de Morgan, Recherches sur les origines des peuples du Caucase, նոյնը՝ Histoire du peuple arménien, Paris 1919, էջ 289:
⁴ Բրուսէ գրում է «Les Arméniens dans l'antiquité avaient sur la Géorgie une influence politique et morale, historiquement prouvée». M. Brosset, Histoire de la Géorgie, St. Pétersbourg 1840. Première partie, f. 84.

